М. ДОБРЯНСЬКИЙ

1. До питання кризи в Державному Центрі УНР

2. Інститут і асоціяція

— 1 9 5 5 —

Проект зі збереження видавничої спадщини української еміграції

До питання кризи в Державному Центрі УНР

I.
МОРАЛЬ ВІДСТУПУ

Після уступлення з посту голови Української Національної Ради, п. інж. О. Бойдуник виступив на сторінках преси з вияснениям мотивів, що спонукали його до такого кроку. Цим виступом він поставив на публічну дискусію питання кризи в Державному Центрі Української Народньої Республіки. Але Державний Центр не живе у відриві від українського громадянства, тому все те, що діється в ньому чи з ним, тісно пов'язане з цілістю нашого національного життя на еміграції. Тому й кризу треба розглядати не ізольовано, як відокремлене явище, а в зв'язку із станом цілого громадянства.

Криза в Державному Центрі, властиво, в УНРаді, без сумніву, є. Але криза не є спеціяльністю тільки цього середовища, коли вжити такого сьогодні модного виразу. Про кризу в ДЦ

УНР говорять сьогодні найголосніше саме ті, які хочуть закрити власні кризові явища, часом, навіть, значно грізнішого характеру, ніж криза в УНРаді. Всі ці кризи б'ють нас усіх, незалежно від «середовища», до якого належимо. А ще більше б'ють саму українську справу. Не йдімо задалеко в минуле, обмежимось останніми 1—2 роками, і піднімемо речі у хронологічному порядку.

В останньому часі сильно потерпів престиж української справи від таких подій:

1. Розлам в ОУН(р) і боротьба між двома групами однієї організації, боротьба, ведена крайнє безоглядними методами. При тому треба об'єктивно ствердити: коли група «Двійки», принаймні, намагалася зберегти пристійні форми в цій боротьбі, наскільки це взагалі можливе в такому газарті, то супротивна група задемонструвала такий цинічний глум над мораллю, за який довго доведеться соромитись і покутувати всьому українському громадянству.

2. Вихід УНДС з Виконавчого Органу УНРади, вихід, з політичного боку нічим не оправданий, і перехід до опозиції проти ВО, що значно послабило авторитет УНРади як цілости — не тільки серед своїх, але й чужих.

3. Перебіг останнього з'їзду УККА, який виявив дуже сумний для української справи факт: УККА — начальна організація найбільшої української еміґрації, яка диспонує великими матеріяльними й інтелектуальними капіталами, той УККА, який діє у державі, що заняла супроти московського большевизму виразно ворожу позицію, даючи тим небувалу досі в історії можливість політичної праці в обороні України, — виявив, що він ще не підготовлений до виконання тих велетенських завдань, які на нього покладає історична доба.

4. Уступлення інж. О. Бойдуника із становища Голови УНРади, подія, що звертає на себе увагу не з-за тих актуально-політичних справ, які її супроводили, як з-за свого принципового значення, де йдеться не про щоденну політику, а про самі основи й етику українського парляментарного устрою.

Після наведення цих чотирьох фактів не можна стриматися від кількох рефлексій, хоча б і дуже суб'єктивних.

Розлад в ОУН, не зважаючи на той жах, який при тій нагоді вийшов на денне світло, був явищем нормальним, бо був логічним етапом певної суспільної закономірности, притаманної того типу організаціям, що ОУН(р). Що більше — це була подія позитивна: із підвалів законспірованої організації, яка живе в умовинах вільного світу, а проте конспірується, щоб утікати від контролю власного громадянства, ніж хоронитися від ворожої аґентури (бо саме ця конспірація, в умовинах віль-

ного світу, ідеально сприяє ворожій аґентурі в її чорній роботі), виривається, після довшого внутрішнього борсання, гурт людей, яким остогидла досить затхла й затруєна атмосфера. Такий факт можна тільки вітати, бо хто сьогодні — займаючись громадською роботою — ще тужить за свіжим повітрям, може видужати. А свіжого подуву оздоровлюючого вітру потребує не тільки це одно середовище...

Але інші факти — глибоко ненормальні, бо вони не вкладаються в логіку закономірности історичного процесу даного громадянського сектора.

Від активної участи в Державному Центрі відходить УНДС, організація в політичному вахлярі — осередня, вільна від ідеологічних чи програмових екстремів, організація, що повинна грати ролю хребта чи зв'язку між екстремами з ліва й з права, організація, що повинна гамувати політичні пристрасті й бути зразком розсудливости та далекозорости в політиці. І переходить до гострої опозиції — в той час, коли в виконавчих органах Державного Центру беруть участь, а навіть співпрацюють крайні групи з ліва й права, тоді це явище глибоко ненормальне: з погляду національної етики — обов'язок солідарности і почуття співвідповідальности в спільній боротьбі за концепцію УНР — явище недопустиме, з погляду парляментарної практики — явище курйозне.

Ненормальна й та декомпозиція, яка виявилася серед американських українців при нагоді з'їзду УККА; ненормальна й тривожна. Бо коли подібні речі діються в «старому світі» серед політичної еміґрації, тоді їх можна, якщо не виправдати, то зрозуміти на тлі типових для кожної еміґрації умовин. Тим часом українці в США й американці українського походження, це вже не еміґранти, або взагалі не були еміґрантами. Це люди, що живуть, принаймні, 5—6 років у нормальних умовинах, і є, або стають, повноправними громадянами наймогутнішої держави в демократичному світі. В таких умовинах можна б сподіватися здорового росту й консолідації. На тому тлі останній з'їзд УККА, організації, що має безсумнівні заслуги й значні здобутки, залишає тяжкі думи в кожного еміґранта, що зв'язує з цією організацією великі надії для української визвольної справи.

Уступлення Голови УНРади — в таких обставинах, в яких воно сталося, — це справді «новість і сензація», коли вжити слів Вельмишановного Голови, п. інж. О. Бойдуника. Але автор цих рядків дуже далекий від того, щоб в установах Державного Центру УНР шукати якоїсь сенсаційности. Факт зречення Голови УНРади, байду-

же, яка актуальна політика його спричинила, викликує занепокоєння, але з зовсім інших мотивів, ніж ті, що їх подав сам Вш. інж. О. Бойдуник. Ідеться про речі значно поважніші — про самі основи нашого майбутнього державного життя, про принципи громадської етики, про етос державного будівництва, про поставу українського національного діяча до його завдань.

Припустимо, що в УНРаді сталося не те, що справді сталося, і що — на думку Вш. інж. О. Бойдуника — заставило його зрезиґнувати з посту; але сталося направду «щось незвичайно поважне». Припустимо, що хтось із діячів Державного Центру, або якась партія, що входить до УНРади, чи кілька з них, вчинили якийсь страшний національний злочин. Що в такому випадку мав би зробити Голова УНРади? Зрезиґнувати? І оголосити в газетах статтю, що сталась «новість і сензація»?

Навіть у такому випадку Голова УНРади не смів би резиґнувати. Така є скромна думка автора цих рядків. Його становище серед громадянства і його уряд дають йому в руки арсенал зброї для боротьби проти злочину і для оборони загрожених національних інтересів. Приймімо, що не вистарчає Президії Ради, бо це, можливо, замалий форум, тоді він має пленум Ради. Він має до диспозиції основний закон, що дає йому змогу юридичного переслідування злочинців. Є присяга члена УНРади, яку кожний складає при вступі до УНРади; вона дає змогу етичного засуду національного злочину. Він має до помочі Президента і спільно з ним він може приймати різні міри, щоб обороняти державний резон і високу установу парляменту перед злочинцями, що змовляються її надуживати.

Поки він не вичерпає всього конституційного арсеналу, він не може навіть думати про уступлення. Бо уступати в таких умовинах — значило б залишати вільний терен для національних шкідників. В процесі боротьби за оборону національних принципів чи конкретних інтересів він мобілізував би й розворушував би громадянство, оживляв би етос боротьби за великі всенаціональні цінності. Такі повинні бути, принаймні, мрії та перспективи голови українського парляменту (обставина, що він на чужині, справи не міняє), коли він спостеріг, що там сталося «щось незвичайно поважне». І, не зважаючи на конкретні результати, які в такій акції мав би голова парляменту, він підніс би авторитет установи і збагатив би моральний капітал нації; одночасно дав би приклад для наслідування, як треба боротися з національним злом. А таких прикладів, щоб потягали за собою молодших — також

старших — нам дуже треба. Такий приклад давав брітанський прем'єр Болдвин, який відважився стати на прю з власним королем в обороні національної традиції й етики. Таких Болдвинів меншого формату має сьогодні Брітанія багато й завдяки тому з успіхом переживає кризи та удари, якими в останнє десятиліття її щедро нагороджує доля. Не кризи страшні, бо кризи — це один із проявів життя, а небезпечне те, коли в моменті кризи нема державних мужів, які дають собі раду з кризами, і навіть у найгіршій ситуації не сходять з постів добровільно.

Тим часом у нас починає здобувати собі право громадянства мораль відступу. Український діяч, зустрівшись на своєму становищі з перепонами, або попавши в особистий конфлікт з іншим діячем (це до Вш. Голови УНРади не стосується), відходить із становища і... переходить до опозиції, не думаючи, що буде, коли всі перейдуть до опозиції: хто ж тоді буде на позиції? Тривогу викликують не тільки самі зречення, які йдуть неначе на конвеєрі, але ще більше реакція деяких кіл на такі злі звичаї. Люди починають ганити не тих, що зрікаються постів, а тих, які залишаються, бо відчувають обов'язок стояти на стійках і боронити національні позиції навіть у дуже тяжкій ситуації.

Тут піддано критичній оцінці поставу Голови УНРади в зв'язку з його резиґнацією. Автор цих рядків бажає підкреслити, що до Вш. інж. О. Бойдуника, як до людини й громадянина, має багато щирої пошани; в критиці не керувався ні особистими ні партійними мотивами. Критичні зауваги висловлено ані на адресу людей, ані партій, а певних громадських методів і етичних постав, які не мають індивідуального характеру, а є явищем загально-громадським і тому мусять бути предметом публічного обговорення. Але вони — тільки одна з причин кризи в Державному Центрі.

II

ДУХОВА ДЕРЖАВА І ПАРЛЯМЕНТАРНІ КУРЙОЗИ УНРади

Творці УНРади мали до вибору дві концепції: 1. Створити УНРаду зовсім незалежно від будь-яких існуючих національних формацій, або 2. Пов'язати її з державною структурою Української Народньої Республіки на чужині.

Вони вибрали другу можливість, хоча вже в підготовчій роботі була проти цього опозиція з боку націоналістичних кіл. Від створення УНРади до сьогодні періодично виступають критики, які переконують, що помилка в побудові саме в тому, що ми вважаємо її сильною сторінкою — в пов'язанні її з Державним Центром УНР. Маючи на увазі досвід політичної еміґ-

рації — не тільки нашої, але й інших народів, мусимо прийти до висновку, що якби не те зв'язання УНРади з конституцією УНР, вона була б уже давно розлетілась (повчальний у тім відношенні приклад росіян, де пересічний вік центру — кілька, в ліпшому випадку кільканадцять, місяців, бо нема змоги нав'язати до чогось тривкіщого).

Взагалі українські політичні установи, в силу несприятливих історичних умовин, терплять на брак тривкости й тяглости. Супроти цього треба визнати, що стався великий прогрес, коли на чужині могли зберегтися два начальні органи УНР — Президент і уряд. (Головна заслуга в тому, безсумніву, за покійним Президентом А. М. Лівицьким.) Але в тій структурі УНР на чужині бракувало одного необхідного складника — парляменту, що дав би ширшу політичну базу начальним установам, які збереглися в екзилі чверть століття. Цю недостачу доповнено створенням УНРади і включенням її в систему начальних установ УНР.

Ми, це ті, що словом, пером і ділом обороняємо концепцію Української Народньої Республіки, як найнадійнішу базу для визвольної політики й майбутнього державного будівництва, — ні трохи не переймаємося тією демагогією, яка з глумом або насмішками закидає нам «забаву в державу» на чужині. Ми тільки боліємо на вид того, як глибоко чужа неволя й чужі доктрини розжерли ментальність людей, з природи добрих і патріотично настроєних.

Держава — це сила й право. Право без сили — формація без дії, сила без права — руйнуюча анархія. Тільки їхнє поєднання дає державу — організацію народу, оперту на законі, порядку й справедливості. Без створення української держави в сфері духа неможлива матеріяльна українська держава на нашій рідній землі, а якщо б вона й постала без духової держави, в наслідок особливої коньюнктури, то не мала б тривкости, ні глибокого фундаменту (автор цих рядків писав уже давніше про потребу духової української держави, тому тут обмежується тільки до самого ствердження її необхідности).

Наша «забава в державу» на еміґрації — це боротьба за українську державу в сфері духа, боротьба за такий порядок думок у головах і такий вогонь у серцях українських людей на чужині, щоб це в висліді творчого змагання нашої політичної думки дало виразно окреслену візію української держави. Завдання нашої еміґрації — у вільному світі дати пристановище українській державній ідеї, щоб колись передати її на батьківщину, щоб

у рішальному моменті не було ні сумнівів, ні суперечок. Для того, щоб зберегти тяглість державницької традиції, ми виходимо від останньої реально на українській землі існуючої держави, від Української Народньої Республіки; нав'язуємо до неї теж і тому, що вона народня й демократична, тому, що за неї поклали свої голови найкращі серед батьків наших, тому, що з-поміж усіх історичних форм української державности вона найкраще гармонізує з панівною у вільному світі формою державного життя.

Але ми не хочемо завертати історії назад: ми виходимо від Української Народньої Республіки 1917—1920 років тому, щоб іти вперед, а не назад, вперед до проґресу, до ще кращої, величавішої, досконалішої УНР майбутнього, органічно пов'язаної не тільки з УНР 1917—1920 років, але й з усіма державними формаціями, які український нарід витворив упродовж тисячоліття. Бо ми хочемо зберегти не перерваною тяглість традиції — від Олега, Ольги й Володимира до М. Грушевського, С. Петлюри, А. Лівицького, С. Витвицького — у майбутнє. В такій концепції український нарід виступає перед світом не як безбатченко, Іван без роду, а як категорія з власною питомою вагою, з базою тисячолітньої історії і з неспірним правом на свою власну державу. (Крайня пора покінчити з культом бездержавности, який нам усіма засобами прищеплювали окупанти, **і який висловлюється сьогодні в непередрішенстві всіх тих, що відкидають концепцію УНР.)**

Наша духова держава спирається на актах III-го і IV-го Універсалів (підкреслюємо різницю між Третім і Четвертим Універсалами, яка виявляє засадничий проґрес у генезі УНР), на актах 18. 10. і 1. 11. 1918, на акті 22. 1. 1919 і на конституційних актах Трудового Конґресу, останнього соборного й вільного парляменту українського народу. Хто ці акти заперечує, хай заперечує й нашу духову державу. Хто їх визнає, прийде до неї нехибно, байдуже — завтра чи післязавтра. Факт, як стихійно і без нічиєї аґітації прийшли до тієї держави не тільки найвидатніші представники нової (як східньої так і західньої) еміґрації, але прийшов і широкий загал молодої генерації підсовєтської, якій потворна машина пропаґанди впродовж 20 років намагалася витерти з пам'яти ідею УНР, — той факт наповнює нас вірою, що наша духова держава переможе і переможе УНР на нашій рідній землі.

Ті, що закидають нам «забаву в державу», пропонують щось на зразок визвольного комітету, ради міжпартійного порозуміння, тощо, — і кажуть дивитись на приклад чехів, чи когось іншого, хто на еміґрації не творить ні-

яких державних центрів ні урядів, а радше комітети координації; показують на приклад де-Ґоля з часу боротьби проти Гітлера: він теж не творив на еміґрації уряду, а тільки національний комітет. Але критики забувають, що є засаднича різниця між напр., чехами, мадярами, румунами й українцями — в цім саме відношенні. Чехи й інші не можуть на чужині реставрувати свого державного центру, бо їхній законний уряд, включно з головою держави, залишився дома і капітулював перед большевицьким наїздником політично і морально. Через те законні начальні органи їхньої держави були обсаджені вірними слугами червоної Москви. Теж де-Ґоль не міг створити державного уряду, хоч навіть мав під своєю владою частину національної території, бо леґальний уряд Франції залишився під гітлерівською окупацією.

Тим часом уряд УНР не капітулював перед большевизмом, а в процесі боротьби проти червоного наїздника вийшов на чолі решток армії на чужину і витривав 28 років (якщо рахувати до моменту створення УНРади) на принципових позиціях супроти московського імеріялізму, як білого так і червоного; і ніяким навіть посереднім актом не визнав окупації. Маючи сьогодні на чужині такий політичний капітал у відношенні до окупантів, ми були б

безвідповідальними людьми, якби не використали національно-державної фірми, в її протибольшевицькому наставленні нічим не скомпромітованої; якби не використали як прапора для продовжування боротьби.

Що ці критики пропонують, це означає стягання нашого політичного життя і національної боротьби на нижчий рівень, на рівень піддержавного примітиву. Це означає реакцію, поворот назад до стану з-перед 1917-го року. Так деґрадувати українську націю не вільно, а зокрема не вільно тим, що звуть себе націоналістами, бо ця нація не заслужила такого понижування.

Включення УНРади в систему УНР на чужині — як уже згадувалось — завершувало структуру начальних установ нашої держави на чужині. Разом з тим воно давало фірму і базу для визвольної політики (цей момент багато краще усвідомлювали собі чужинці, — наші приятелі, а ще більше вороги), підносило авторитет українського імені в вільному світі і зміцнювало довір'я до українського чинника. Це останнє — справа надзвичайної ваги.

Від 1948 до сьогодні УНРада втрималась і діє. Діє в таких розмірах, на які її українське громадянство дало засоби. Вже сам факт, що вона втрималась і дала те, що справді дала, — успіх української справи, успіх тим

значніший, коли зважити, скільки сил, чужих і рідних, працювало проти неї, і скільки слабости було в неї самої. Автор цих рядків запевняє всіх критиків УНРади, що краще за них знає всі її злі і слабі сторінки, але з почуття відповідальности мусить сказати: баланс її восьмирічного існування позитивний. А критикам радить: постукайте до власної совісти і загляньте в зеркало...

Кожне село має такого священика на якого собі заслужило. Так відповів митрополит Андрій делеґації селян, які прийшли просити, щоб забрав злого священика. Ця мораль відноситься не тільки до села. Кожний нарід має такий провід, на який реально може спромогтися. Так і з УНРадою: українська політична еміґрація створила таку Раду, на яку фактично могла спромогтись.

УНРада переживає сьогодні кризу, це треба відверто признати. Але її криза — це лише згущена відбитка загального стану української політичної еміґрації. Цей стан виявляється в неї виразніше, ніж в інших формаціях, бо вона діє явно на очах усіх. В тому її шанс у порівнянні з тими, що існують законспіровано, чи півконспіровано; і тільки глухі вісті доносяться з підвалів на поверхню, щоб викликувати тривогу на саму думку, що ці групи, не зважаючи на такий стан у них, посягають на монополь визвольної політики і національної репрезентації.

В усякому разі причини кризи УНРади не там, де її критики цього шукають. Складаються на них багато елементів:

Еміґраційна хвороба, «ненависть українських людей самих до себе», що затруює їм атмосферу в громадському житті. Неґативізм — наслідок чужих панувань, що породжує нехіть до явних, законних форм діяння, і нехіть до публічної контролі. З тих самих джерел походить і нахил до штучного роздування всього, що нас ділить, замість плекання того, що нам спільне і нас єднає. Слабше розвинений політичний інстинкт, ніж у народів, що мають довшу державну школу громадської роботи, зокрема, слабше розвинений у конструктивних елементів (хай цього факту не закриває прославлена розполітикованість широкого загалу, бо це зовсім щось інше і хворобливе). Заникання інтересу для громадських справ у міру продовжування еміґрації. В наслідок того всього криза партій політичних, які в такій ситуації не можуть регенеруватись.

Можна ще і ще наводити причини, похідні від згаданих або від них незалежні. Але ні одна з них не є спеціяльністю УНРади чи демократичного табору.

На такому тлі підхід Вш. інж. Бой-

дуника до питання кризи в Державному Центрі механічний і поверховий. В нього криза міститься в тому, що в Виконавчому Органі Ради не заступлені всі ті групи, що є в УНРаді: в тому ВО, що створився після 3-ої сесії, не взяла участи ОУН, бо для того були «суто політичні причини». Але цей арґумент відпадає, бо три місяці пізніше представник ОУН увійшов до ВО, який у нічому засадничих настанов не змінив, отже «суто політичні причини» не були в дійсності причиною. Перед тим вийшов з ВО УНДС, але теж у тому не було політичних причин.

Сьогодні в Виконавчому Органі стан такий: дві групи, ОУН і УНДС, вийшли, а з трьох, які не входять до ВО, дві підтримують існуючий кабінет. Стоячи на парляментарних засадах, в такій ситуації про кризу говорити не доводиться, бо заступлена в ВО коаліція (разом з тими, що поза нею, але її підтримують) має 22 проти 12, при одному нез'ясованому. В брітанському парляменті уряд Етлі мав усього 3% більшости і правив країною впродовж повної каденції. В такій системі, яка є в УНРаді (більше партій на зразок французький) неможлива річ, щоб усі були заступлені в ВО, бо передумовою парляментарного устрою є поділ політичних сил народу: одні при кермі (більшість), другі при опозиції (меншість). Для існування здорової демократії потрібна опозиція, але конструктивна, творча, доброзичлива.

Робити опозицію — вимагає так само державних здібностей і респектування демократичних принципів, як і сидіти при кермі. В опозиції партія має дати громадянству докази, що вона краще заслуговує на провід, ніж та, що сьогодні при кермі. Коли на передодні міжнародньої конференції уряд просить лідера опозиції на розмову, щоб узгіднити лінію зовнішньої політики і виступити на міжнародньому форумі не з партійною, а з національною політикою, але речник опозиції відмовляється дискутувати, або взагалі іґнорує уряд, тоді це ні демократична, ні конструктивна опозиція. Коли партія залишає пости в Раді, тоді це не опозиція, а удар по самій системі українського парляментаризму.

Консолідація повинна бути в УНРаді, там повинні бути всі. А ВО має діяти, тому має складатися з такої частини Ради (більшої), яка здібна до праці. Часом доводилося спостерігати склад ВО, де під впливом зле зрозумілої тенденції до консолідації — зійшлись такі протилежні елементи, що праця виключена, бо одні одних тримають за руки. В тім відношенні англійці знайшли найкращу розв'язку: максимальна свобода народу при максимально забезпеченій єдності в керуванні; одна партія керує державою,

друга її контролює. Ми покищо можемо про такий стан мріяти, і вивчати систему, як її реалізувати в Україні.

Сьогоднішня криза в УНРаді — це не криза політична, а радше криза українського парляментаризму. Небезпечний перелом стався після 3-ої сесії. В часі 3-ої сесії Рада ще не була тим, чим у концепції її творців мала бути — була парляментом: дух національної спільноти і почуття відповідальности за цілість панував над партійною окремішністю груп. Завдяки тому УНРада була справді всенаціональною установою, а не комітетом міжпартійного порозуміння, як цього хотіли від початку її критики. Теж завдяки тому Державний Центр щасливо пройшов крізь дуже критичний етап, коли в релятивно коротких відступах часу відійшли в царство небесне передові діячі ДЦ, Президент, Голова УНРади й Голова ВО. Але кілька місяців після сесії стався психічний злам і тоді розв'язалася зла стихія партійного егоцентризму в УНРаді. Тут почали виявлятися наслідки того факту, що від УНРади забагато відійшло тих людей, що носили в собі дух українського парляментаризму: одні відійшли на той світ, а другі до Америки. Парляментаристів по поставі залишилось замало в УНРаді, щоб могла втриматись рівновага між діячами партійними і діячами державними. Бациля партійного егоцентризму, яка від десятка років не дає змоги бандерівському таборові співпрацювати з іншими, починає підлазити під фундаменти УНРади.

В такій ситуації було б почесним завданням нового Голови УНРади загамувати стихію партійництва, яка почала переливатись через береги. Автор цих рядків надальше віддалений від того, щоб виступати проти партій, як форми організації політичного активу народу (позитивну оцінку партійної системи автор обширно обосновував у статті «З партіями чи без партій», у «Пластовому шляху» ч. 4, Мюнхен 1950). Без партій нема ні демократії ні парляментарного устрою, але партійний егоцентризм нищить одне і друге. Партикуляризм, політичне хуторянство, самсобіпанство поодиноких груп не тільки партійних (бити за це тільки по партіях — глибока несправедливість) — це затяжна недуга українського національного життя. Сьогодні стає модою цькування проти партій — спеціяльно в колах законспірованих середовищ, або в колах, які, опанувавши якийсь громадський сектор, перетворюють його в твердиню суспільного сектярства. Партії потрібні навіть на еміґрації, щоб бути носіями позитивного політичного ферменту, без якого мусить закостеніти всяке суспільство, і здегенеруватись.

Наші партії хворіють тією самою не-

дугою, якою хворіє решта еміґраційного суспільства. Приливом свіжих сил треба допомогти їх регенерувати. Заки це станеться, мусить серед партійних діячів перемогти почуття відповідальности за долю УНРади, бо йдеться за щось більше, як тільки за цю установу. Кожна партія, всеодно, чи вона велика, чи мала, є тільки частиною народу й тому не може претендувати на виключність і тотальність своєї програми. Парлямент — в нашому випадку УНРада — має бути тією лябораторією, де з різних партійних (часткових) програм, концепцій, тенденцій має витворитися загальнонаціональна програма і політика. Надхненником, опікуном, а в разі потреби й безпосереднім керівником такої лябораторії повинен бути голова УНРади.

Того роду завдання залишилося, на жаль, поза сферою діяльности Вш. інж. О. Бойдуника. Весь час свого головування в УНРаді він залишався радше лідером політичної організації, ніж головою парляменту, і в тому характері старався впливати на хід справ у Раді. З цього факту випливали далекойдучі наслідки: поставали конфлікти й зарисовувалася криза вже не за таку чи іншу політичну програму для ВО, але за саме функціонування Ради, як парляменту. Бо таке поєднання голови парляменту і лідера політичної організації не вкладається в систему парляментаризму.

При такій поставі голови розвиток пішов логічно: коли дійшло до моменту, що за паризьким проєктом співпраці з Американським комітетом сформувалася парляментарна більшість, голова УНРади пішов за голосом політичного лідера і зрезиґнував з головства, щоб спаралізувати небажану йому річ. Із становища лідера партійної організації таке поступування логічне, але із становища голови Ради — без прецеденсу в парляментарній практиці. В конфлікті: політичний лідер і голова парляменту — переміг перший. І тому вияснення, яке дав у пресі Вш. інж. О. Бойдуник, це слово не голови, а лідера.

Якби в тому критичному моменті Вш. інж. О. Бойдуник діяв як парляментарист, завдання партійної боротьби проти паризького проєкту повинні б впасти всеціло на Вш. інж. Д. Андрієвського, тоді Керівника Ресорту Зовнішніх справ у ВО, щоб голові Ради дати можливість бути понадпартійним суперарбітром. Парляментарний курйоз міститься в тому, що через паризький проєкт уступає не ресортовий керманич, який за цей проєкт несе парляментарну відповідальність перед Радою **(до речі, він не тільки погодився разом з цілим ВО на паризький проєкт, але й обороняв його на Президії Ради)**, а

уступає сам голова Ради. Його партійний товариш виходить з ВО кілька тижнів пізніше, щойно під натиском проводу своєї організації, проти власної волі.

Після того приходить ще один курйоз. Уступаючий голова передає головування Вш. проф. Є. Ґловінському з УНДС, який є в опозиції до ВО. Але по кількох тижнях і він уступає. Що це є? Міжпартійна солідарність? Опозиція до ВО, чи до УНРади? Партія в опозиції до уряду повинна тільки радіти, що в наслідок несподіваної коньюнктури дістала провід парляменту, бож це нова зброя проти немилого кабінету. Тимчасом Вш. проф. Ґловінський, за наказом свого політичного лідера, б'є по Президії Ради, залишаючи провід Ради на призволяще. (Частинно відтяжує його та обставина, що він зробив це під наказом, проти власного переконання.)

Але тут новий курйоз: Президія УНДС на терені Президії УНРади поборює ту політику співпраці з Американським комітетом, яку вона ділом схвалює, бо на чотирьох членів Президії УНДС трьох працює в Інституті для вивчення історії та культури СССР, що є продуктом політики ВО на українсько-американському секторі; поборює ту політику, яку її лідер так блискуче обороняв на 3-ій сесії УНРади, і яку сьогодні послідовно продовжує ВО.

йдучи за напрямними 3-ої сесії. Навіть людина, яка по вуха сидить у справах Державного Центру, перестає розуміти логіку тих подій. А як має орієнтуватись у тому всьому громадянин, що живе в Нью-Йорку, Торонті, чи трохи ближче? Це можна зрозуміти тільки, як вияв партійного егоцентризму, який нехтує загальнонаціональним добром ради зле зрозумілого інтересу своєї партії.

Може дехто з земляків буде обурюватися, що я виступаю публічно з критикою власної політичної організації. Завчасу відповідаю: «Дорогий мені Плятон, але ще дорожча Правда.» Я вичерпав усі можливості внутрі організації, щоб УНДС завернув із шляху опозиції, — без результату. Що ж тоді залишається людині, яка хоче ставити добро Державного Центру УНР вище партії? Вступаючи до УНРади, я склав присягу: «Присягаю Богові і своєму народові, що буду вірно служити моїй Батьківщині, боротися за її визволення та в своїй діяльності буду керуватися єдино добром української нації.» Від тієї присяги Президія УНРади досі мене не звільнила.

3. Українсько-американські взаємини

Політика Виконавчого Органу УНРади в відношенні до Американського комітету для визволення від большевизму була причиною уступлення Вш.

інж. О. Бойдуника із становища Голови Ради. Сьогодні українсько-американські стосунки стали предметом практичної політики, тому ця ділянка вимагає більше уваги ніж досі з боку українського громадянства. Оце перший раз в історії українці зустрічаються з американцями в справах наскрізь політичних, що більше — в справах, що торкаються безпосердньо українського народу.

Правда, 14 пунктів през. В. Вілсона грали в політичній ментальності українців (зокрема Західніх областей) дуже значну ролю в часі Визвольних Змагань 1917—1923. Але це було відношення одностороннє, бо українська проблема не входила в обсяг заінтересувань Вілсона. Плян Франсиса, американського посла в Петрограді з осени 1917 — визнати УНР і втягти її в протинімецький фронт — не зустрів підтримки Вашінґтону. Теж погляд Теодора Рузвелта: визволити Україну від большевизму і зробити самостійною державою — залишився його приватною думкою (тоді він уже не був президентом). Україною, як політичною проблемою, американці почали цікавитися щойно після 2-ої світової війни.

Найбільша потуга сьогоднішнього світу, перша протибольшевицька сила, США створила навіть спеціяльний орган (АКВБ) для зв'язку з політичною еміґрацією, для підтримання її боротьби проти большевизму. Як на це реаґує українська публічна думка, та частина народу, яка змогла вирватися з тюрми, щоб у вільному світі шукати для України союзників?

Більшість націоналістичної преси витворює спеціяльну атмосферу довкола АКВБ. Мета цього ясна: між Американським комітетом і українським громадянством поставити психологічну стіну недовір'я, а навіть ненависти; ті українські кола, які шукають тіснішого контакту з АКВБ, стероризувати плямою національного зрадництва, а тих українців, що йдуть працювати до установ АКВБ, ізолювати від українського середовища, як покидьків суспільства. Така тактика має недопустити до співпраці між українською еміґрацією й Американським комітетом.

«Коли читаєте нашу націоналістичну пресу, дістаємо враження, що найбільшим ворогом українського народу є не так большевизм, як радиє АКВБ», так висловився днями поважний український діяч. Може сказав трохи заяскраво, але суть справи схарактеризував вірно. Характеристично, що витворювання ворожих настроїв іде саме проти того народу, який — єдиний сьогодні серед усіх великих держав — веде виразну протибольшевицьку політику. З двох, наймогутніших у вільному світі, американцями утримува-

них, радіостанцій лунає в Україну українське слово. Можна мати до тих радіопересилань менші чи більші застереження, але не можна їм закинути протиукраїнських тенденцій. Завдяки головно американському народові кілька соток тисяч українських утікачів діставали впродовж років хліб і дах над головою та охорону перед заціханнями органів совєтського терору. Американський нарід прийняв до себе найбільшу кількість цих утікачів, давши їм рівні права із своїми громадянами і можливості політичної акції в обороні України. З американських добродійних фундацій користають наші наукові установи для розбудови української культури. Витворюється дивний абсурд: хто не інтересується Україною, має з нашого боку спокій. Б'ють саме тих, хто починає виявляти серйозне зацікавлення українськими проблемами. Може на те, щоб це зацікавлення охололо вже в самих зародках...

А в таборі УНРади? Коли справа наладнання стосунків між Виконавчим Органом і Американським комітетом вступила в рішальний етап, голова Ради демонстраційно резиґнує із свого становища. Така демонстрація може мати на увазі хіба заалярмувати цим актом українське громадянство, зробити психічний натиск на прихильників

порозуміння з АКВБ і змусити їх відступити.

В такій ситуації українсько-американські справи вимагають найбільшої уважности й серйозної дискусії в пресі «без гніву і тенденцій». Це потрібне зокрема тому, що ці справи — через перевагу демагогії в пресі, яка поборює АКВБ — до краю схаотизовані і так замотані, що пересічний громадянин затрачує почуття глузду, коли до них зближається. А на пункті непередрішенства й русофільства американців, зокрема Американського комітету, витворено масову психозу, яка інколи межує з гістерією.

На жаль, у газетній статті нема змоги навіть побіжно розглянути справи українсько-американських стосунків. Це велика шкода, бо від дальшого розвитку взаємин між громадськістю США й українською політичною еміґрацією буде в якійсь немаловажній мірі залежати формування нового порядку на сході Европи. Тут можемо хіба торкнутися кількох пунктів, зв'язаних із статтею Вш. інж. О. Бойдуника, яка, на жаль, нічим не причинилась до пояснення взаємин між американцями й українськими чинниками.

Американський нарід вважає комунізм (всюди, де б він тільки був) своїм власним ворогом і ворогом усього людства, тому бажає його знищити. Але втримуючи дипломатичні взаємини з

СССР, не може поборювати комунізму в Совєтському Союзі урядовими засобами американської політики. Тому вживає для цього приватних засобів, на що конституція США вповні дозволяє — на це є АКВБ. Чи Американський комітет дістає від Стейтового Департаменту поради, вказівки, настанови для своєї роботи, нам невідомо. Зрештою, в даному випадку нас це не цікавить. Але в деяких українських газетах завівся звичай — при згадуванні про приватні кола американські, які стоять за АКВБ, обов'язково писати «так звані приватні кола» й обов'язково додати лапки. Таким способом хочеться робити відповідальним за політику АКВБ — Департамент Стейту, а властиво президента Айзенгауера. Наскільки така тактика кидає світло на політичну грамотність авторів, залишаємо на боці; важливіше те, що такі методи роблять злу прислугу всім приятелям української справи в США і не заохочують займатися нашими проблемами.

Від початку існування АКВБ пройшов досі значну еволюцію — в напрямі, корисному для нас. Але досі стоїть на засадах непередрішенства. (Щоб вияснити становище американської політичної доктрини до цієї справи, вимагало б кількох статтей.) Характеристичне, що наша публічна думка зосередилась повністю на неґативній сторінці явища: «непередрішенство» не є принципом АКВБ, а тільки похідною неґативною, яка випливає з певного позитивного принципу — з засади, яка визнає за кожним народом Совєтсько Союзу абсолютне право самому рішати свою долю після визволення від большевизму.

Як даний нарід вирішуватиме, цього ми, кажуть американці, сьогодні не знаємо й це не є наше діло. Схочуть українці мати свою самостійну державу, ми не будемо перешкоджати. Це було б противне тим принципам, з яких виводиться американська нація, принципам самовизначення народів.

Противники співпраці з АКВБ шаржують «непередрішенство», але приймають його радше в російській інтерпретації, подаючи її як американську — можливо на те, що тим способом можна успішно відстрашувати українське громадянство від АКВБ. Тим часом американська інтерпретація в ніякому сенсі не суперечить нашим ідеалам про суверенну і свободну Україну. Адже після перших хитань і намацувань ґрунту ми пішли, кажуть американці, на співпрацю з тими українськими колами, про яких усі знають, що вони самостійники. В «Інституті для вивчення історії та культури СССР» вибрали головою наукової ради українця, який був прем'єром УНР, і ми в цьому не заперечували. В ра-

діостанції «Визволення» українська редакція згадує історичну УНР, скільки, на її думку, це потрібне. І в тому теж нема заперечень з нашого боку. Це факти, які щось говорять.

Певно, кожному з нас було б приємніше і робота для української справи була б значно влегшена, якби АКВБ вже сьогодні заявив «усім-усім», що він стоїть не тільки за визволення, але й державну самостійність народів СССР. І до цього треба змагати. Але відкладати співпрацю з ним аж до часу, коли таке станеться, було б для української визвольної справи дуже шкідливо. АКВБ це сьогодні, здається, єдиний осередок американський, де гуртуються люди, що активно цікавляться проблемами Совєтського Союзу, в тому й проблемами українськими. Залишати цей осередок на те, щоб у наслідок нашої відсутности там перемагали антиукраїнські впливи, це був би просто національний злочин, бо АКВБ має далекойдучі завдання.

Хто проти співпраці з АКВБ, бо він «непередрішенський», той нехай творить нові осередки співпраці з американцями, краці, ніж непередрішенство. Автор цих рядків буде перший, хто радітиме з того приводу. Замість роздувати непередрішенство до розмірів гори, яка мала б заблокувати українцям той єдиний міст, який сьогодні практично існує для політичної співпраці з американським народом, чи не ліпше було б спробувати зробити нашу зброю з тієї засади: добиватись помочі АКВБ для спільної боротьби проти всього того, що тут у вільному світі, чи там під совєтським режимом намагається перерішувати справи в некористь України. Завтра саме така зброя може бути дуже потрібна.

У критиків української співпраці з АКВБ є багато нелогічного. Найголосніше виступають проти непередрішенства саме ті кола, які гасло про орієнтацію на власні сили зробили своїм улюбленим коником. Хто вже в принципі відкидає всяку сторонню поміч у визволенні українського народу, для того повинно бути зовсім байдуже, чи якийсь там АКВБ визнає суверенність України, чи ні.

В нашому розумінні тільки власні сили народу можуть найкраще забезпечити його майбутнє. Але ми не нехтуємо чужою допомогою, навпаки, ми на те й пішли на еміґрацію, щоб українському народові придбати чесних союзників у його боротьбі. Хоч як було б приємно почути вже сьогодні визнання української суверенности з боку АКВБ, проте, ми вважаємо, що ця річ не від нього залежить. Це буде вирішувати український нарід на своїй землі. А ми не маємо ніяких сумнівів, як він це вирішить.

Щоб не допустити до зближення між

українцями і АКВБ, йому чіпляють ярлик москвофільства. (Американське русофільство вимагає окремого обговорення.) Здається, нема другого народу, що мав би такі щирі і сердешні русофільські настрої, як це було у США. Підкреслюємо «було», бо американське русофільство відходить повільно, але нестримно, до історії. Джерелом цього русофільства була реальна політична дійсність: американський нарід шляхом сепаратизму відділився від Брітанської імперії, і в процесі боротьби проти метрополії здобув свою волю. Аж до 1-ої світової війни всю історію США супроводив затяжний конфлікт з Брітанією. В тому самому часі Росія була головним противником Брітанії і це робило Російську імперію природним союзником США. Сьогодні в тім відношенні настали радикальні зміни; американське русофільство сьогодні — це вже тільки пережитки минулого.

Перелом в американських настроях почався в кінці 19-го століття, коли до США стали напливати східньоевропейські жиди, жертви погромів, і коли Джордж Кеннан (далекий свояк сьогоднішнього американського діяча) розкрив перед очима американської публічної опінії весь жах сибірської каторги. Сьогодні русофільство у США, як політична сила, належить до минувшини. Серед американців є вже

не тільки русофіли, але й українофіли, полонофіли й ще багато інших -філів. У великого народу, де вільно розвивається політична думка, це явище зовсім природне. Теж саме і в АКВБ: там є русофіли, є також українофіли, але політика Комітету ні русофільська ні українофільська, тільки американська: допомога народам СССР визволитися від большевизму. Непристойна кампанія деяких українських газет проти АКВБ, яка не нехтує навіть особистими напастями на американців, щирих приятелів українського народу, це вода на млин усім русофільським елементам серед американців, не тільки в АКВБ. Коли тому 4—5 років деякі газети однієї націоналістичної групи писали, що українцям уже треба психологічно підготовлятися до боротьби проти американців, як вони з'являться в Україні, то ці статті були перекладені на англійську мову і поширювались серед американських українофілів, щоб охолодити їхню приязнь до нашої справи. Бойкот Американського комітету з боку української політичної еміґрації, чого дехто так дуже бажає, мусів би зовсім природно привести до перемоги русофільського напрямку. Сумніваємося, чи це було б в інтересах української справи.

Отже, з АКВБ треба співпрацювати і розбудовувати за його допомогою українсько-американські зв'язки, беручи

теперішній старт до ліпшого. Кого ще сьогодні відстрашує від тієї співпраці пугало американського русофільства, того увагу хочемо звернути на основну тенденцію в розвитку американської політики: вона завжди послідовно зверталася проти колоніялізму (за це ще досі англійці мають багато ресентиментів до американців), проти національного і всяких інших форм поневолення; серед американського народу завжди були симпатії до «underdogs», до всіх, в будь-якім відношенні скривджених, принижених, поневолених.

Це робить сьогодні із США нашого природного союзника. Прирівняймо давнє традиційне русофільство американців з сьогоднішніми симпатіями до поневолених народів СССР, зокрема, до українського народу, — це вже не еволюція, а перелом в американських настроях у користь української справи. Пригадаймо, як виглядала українська справа в США 15 років тому; що знала про неї американська публічна опінія тоді, а що знає сьогодні — це такий наглий зворот у нашу користь, який не має подібного прецеденсу в історії. Може якимсь темним силам залежить на тому, щоб малювати чорта на стіні, роздувати перед очима українського еміґранта опудало американського русофільства, щоб між українською політичною еміґрацією і першою протибольшевицькою потугою поставити необхідний бар'єр. Чи ж і нам прикладати до цього рук?

Ми хочемо співпрацювати з АКВБ, але окремо від росіян, кажуть наші «принциповці». Простудіюйте стиль і методи американської політики, і побачите, що вони залюбки працюють у маштабах інтернаціональних, в протилежності, наприклад, до англійців, які воліють двосторонні форми співпраці. Не забуваймо, що Ліґа Націй і Організація ОН — це продукти американської політичної ментальности. Американці ставлять сьогодні кожну проблему, яка перед ними виринає, в площину міжнародню. Від якогось часу «американізується» — якщо йдеться про стиль міжнародного життя — вся вільна Европа.

Як довго американці сильніші від нас, мусимо достосовуватись до їхнього стилю, хоч як вигідніше було б нам працювати з ними у формах двостороннього порозуміння. Ті самі методи стосує АКВБ і в відношенні до народів Совєтського Союзу. Але чому в цьому випадку не поступити за засалою «aus der Not Tugend zu machen» (перетворити конечність на чесноту)? Український політик повинен шукати нагоди, щоб вийти на міжнародній форум (в даному випадку: всі народи СССР плюс американці) і там обороняти українську справу — саме від зазіхань росіян. Арґументи наші й арґу-

менти їхні — на стіл; хай бачить міжнародня авдиторія, по чийому боці слушність. Вш. інж. Бойдуник каже, що це була б демобілізація українського народу. До боєвого духа цього народу ми маємо більше довір'я.

Щойно вихід українців на такий форум дає наочну лекцію американцям і іншим людям Заходу, що українці і росіяни це зовсім різні народи і дві різні політичні проблеми. Стріляти на американців затросними перами — такою роботою української пропаґанди серед них не зробиш. Треба йти між них і щоденною роботою доводити, що українці не погромщики, не горлорізи, не антисеміти, не брехуни, не джінґоїсти, — а конструктивні люди, до яких можна мати довір'я. Бо добре попрацювали наші вороги, щоб нас представити в якнайгіршім світлі.

Вш. інж. О. Бойдуник каже: «Ніяк не можна виправдати, що деякі чинники тих (західніх) народів, намагаючись включити український нарід у рямки своїх заходів у боротьбі з большевизмом, рівночасно накидають йому засяги тієї боротьби, виключаючи з неї боротьбу за привернення суверенности Українській Державі.» Якщо тут мовиться про АКВБ, треба спростувати це твердження. Американці зовсім виразно говорять (на це є автентичні документи АКВБ): від українців, які з нами співпрацюють, ми не вимагали відречення від їхніх поглядів відносно потреби й доцільности незалежности України, ані не втручаємося в їхню працю поза АКВБ, якою вони відстоюють свою політичну програму.

Якщо ексклюзивність деяких українських кіл не допровадить до зірвання з Американським комітетом, можна буде в рямках співпраці з ним зробити не одну корисну річ для українських національних ідеалів. А решту треба таки робити власними силами. Пощо ж тоді деклямації про «власні сили»? Вш. інж. Бойдуник незадоволений, що американці вичерпують своє завдання до знищення большевизму, не включаючи до того привернення української суверенности. Дивно, що саме речник ОУН ставить проблему в таку площину.

Передумовою привернення української суверенности є знищення совєтського режиму в Україні. Знищення совєтського режиму — мета АКВБ. Аж до осягнення цієї мети нам з ним одна дорога. А там побачимо: схочуть нам помагати далі, з подякою приймемо; не схочуть, по-доброму розійдемось, саме по-доброму, бо віримо, що в привернення української суверенности нам перепон робити не будуть; а сама суверенність — це вже справа наша.

Вш. інж. Бойдуник подає до відома українського громадянства проєкт Па-

ризького бльоку як проєкт співпраці з росіянами, закриваючи властиву суть — йдеться в першу чергу й насамперед про співпрацю з американцями. Така кваліфікація паризького проєкту з боку б. голови УНРади викликує щонайменше здивування — вже не так з уваги на самих українців, як радше їх партнерів з паризького порозуміння. Якби такий метод хтось застосував на спортовому грищі, ви негайно почули б свисток судді. Шкода, що на пресовому грищі такого судді немає...

Бажаючи повалити паризький проєкт, Вш. інж. Бойдуник переочив, правдоподібно, що він тим самим іде на розвал Паризького бльоку, який 3-тя сесія УНРади визнала за здобуток особливої ваги. Бо провал паризько проєкту неминуче мусить довести до автоматичного вибуття українців з Паризького бльоку, що було б великою нашою поразкою. Раз українці переговорюють з АКВБ з партнерами паризького порозуміння, тоді мусять узгіднювати з ними свої кроки й свою лінію. Без того можуть наразитися на закид диктаторства і на ізоляцію.

Ізоляція української справи у вільному світі — це та небезпека, про яку нам завжди треба пам'ятати. Тут не місце говорити про різні темні сили, що діють за кулісами вільного життя народів Заходу, діють з метою зіпхнути українську справу в сутінки забуття; для них найкраще відповідає, щоб українська справа закисала й розкладалась у замкнених ґетто наших еміґрантських середовищ. Це буде, на їхню думку, найліпший спосіб, щоб від неї втікали всі союзники й приятелі. Тут хочемо тільки підкреслити, що саме цю небезпеку ізоляції зовсім випускають з поля зору ті, що — або виступають проти співпраці з АКВБ, або стоять за неї на словах, а на ділі її перекреслюють нереальним підходом до справи.

У своїй статті Вш. інж. Бойдуник докоряє Виконавчому Органові й іншим партіям, що вони не прийняли доповнень до паризького проєкту, які були подані на комісії зовнішніх справ з боку ОУН і УНДС. Тут доходимо до найважнішого пункту в пересправах між українцями і АКВБ. Хто хоч поверхово знає засади й методи американської політики, тому ясно, що поставити взаємини між українцями й АКВБ на таку площину, як це передбачають обидва згадані проєкти, це значить практично зірвати ці взаємини, або, в ліпшому випадку, відкласти у невідоме майбутнє. І не має значення, хто з нас більше, а хто менше патетично декларує бажання співпрацювати, а значення має те, які конкретні пляни пропонуємо для здійснення цього бажання. Нереальний проєкт

співпраці — це значить такий проект, на який противна сторона не може погодитися, перекреслює політичну вартість навіть найпалкішого і найщирішого бажання.

Обидва проєкти (від ОУН і УНДС) в тому сенсі нереальні. Перший проєкт неспринятний для американців з засадничих мотивів, другий — з причин методичних. Перший проєкт хоче змусити АКВБ співпрацювати тільки з неросійськими народами, не маючи ніякої сили його до того змусити; другий — в своїй реалізації вимагав би від АКВБ скласти принаймні 18 (по 3 на кожного члена Паризького бльоку) договорів на письмі, до подробиць опрацьованих. Реальна вартість обох проєктів — неґативна. Настоювання на них означає штовхання української справи на подвійну ізоляцію: 1) супроти американців, 2) супроти не-російських народів СССР.

В автора цих рядків нема певности, чи Вш. інж. Бойдуник бачив цю ситуацію на спільному засіданні Президії Ради і ВО 28. 5. 1955, коли рішав свою резиґнацію. Він теж декляруе бажання співпрацювати з американцями, але одночасно перекреслює його реальну вартість, коли ідентифікується з проєктом ОУН, який мусить довести до зірвання співпраці. (Ще один доказ, до яких колізій доводить поєднаня в одній особі двох завдань: голови УНРади і лідера політичної організації!)

Коли Вш. інж. Бойдуник зголосив своє зречення з головства Ради з причини прийняття паризького проєкту більшістю Президії УНРади, заступник голови ВО (голова був відсутній), Вш. інж. С. Довгаль, зголосив від ВО заяву: Виконавчий Орган — у дальшому ході узгіднень проєкту співпраці з представниками Паризького бльоку — «прикладе найбільше зусиль для реалізації побажань», висловлених, як комісією зовнішніх справ, так і учасниками спільного засідання. Ця заява стверджувала готовність ВО піти на зустріч ОУН і УНДС, щоб знайти спільну формулу порозуміння в справі проєкту співпраці. Чому голова УНРади зіґнорував заяву Виконавчого Органу? Приймімо, що в нього були сумніви відносно її щирости, тоді він повинен був перевірити заяву в цьому відношенні. При перевірці він напевно побачив би, що заява щира, бо згідно з нею ВО почав розмови з партнерами Паризького бльоку. В ході дальших контактів вдалося Виконавчому Органові досягти змін проєкту в дусі побажань, висловлених фракціями УНРади. В хвилині, коли пишемо ці рядки (19. 8. 1955), проєкт ще не зредаґований.

Якщо б того критичного дня (28. травня), коли Вш. інж. Бойдуник зго-

лосив резиґнацію, хоч заява ВО розкривала перспективи порозуміння, він виявив стільки готовости до компромісу, скільки ВО., — кризи в УНРаді не було б.

Укр. Інф. Бюро 28. червня повідомило, що проект, який був предметом нарад 28. травня, став безпредметовий, бо анульований новим проектом, який є в стадії опрацьовування й узгіднювання. Стаття інж. Бойдуника появилася в «Українському слові» 10. липня. Як пояснити той факт, що він у тій статті зовсім зіґнорував назване повідомлення? Іншими словами: чому він виступив перед українським громадянством з такими тяжкими обвинуваченнями проти ВО і коаліції на основі паризького проекту, який в тому часі вже був анульований самим ВО? Може просто технічно це було неможливе. Але від того часу минуло півтора місяця, а з його боку не оголошено ніяких додаткових пояснень.

Не можна звільнитися від враження, що в випадку усунення голови УНРади маємо до діла з типовою міжпартійною боротьбою, в яку дав себе втягти голова парляменту, хоч він у всякому спорі між партіями мав би стати вище обох сторін. Найгірше, що тереном міжпартійної боротьби в УНРаді стала зовнішня політика, та ділянка, яку саме найбільше треба б хоронити від партійних конфліктів.

Реакція громадської думки проти таких проявів, сподіваємося, допоможе звільнити наш зовнішній сектор від небезпек, що можуть зруйнувати всі сподівання, які поневолений нарід в добу найбільшого свого нещастя зв'язує з найбільшою в нашій історії еміґрацією.

Інститут і асоціяція

(Дещо про українське совєтознавство й українсько-американську співпрацю)

I.

Приступлення українських учених до «Інституту дослідження історії та культури СССР» минулого року було, без сумніву, замітнішою подією на тлі нашої сірої буденщини. Тому зрозуміло, що воно стало темою широких дискусій у пресі, а ще більше — в товариських і громадських зустрічах. Поява «українського збірника» Інституту, а ще більше Наукова конференція «Асоціяції незалежних дослідників совєтської теорії і практики» і недавня наукова конференція інституту додали нового пального до гарячих дебатів.

І сталося, як часто трапляється в запалі боротьби: здебільшого дискусія сходить на манівці, бо включаються

партійні ресентименти. На місце спокійної речевости приходить пристрасна полеміка (така притаманна нездоровим еміґрантським умовам), і сама суть справи випадає з поля зору дискутантів. Прояв дуже небезпечний, бо в повені полемічного бруду можна втопити й саму справу, яка має небуденне значення.

В чому суть справи? Йдеться про український вклад до нової ділянки науки, що її можна б називати — «совєтознавство». Йдеться рівною мірою про те, 1) щоб українське совєтознавство було справді наукою в европейському значенні слова і 2) щоб наука була не тільки абстрактною «наукою для науки», а щоб була одночасно зброєю українського народу в боротьбі за національне визволення і за відбудову власної держави.

У висліді другої світової війни вільний світ Заходу вперше зустрівся віч-на-віч з большевизмом. Подія міжнародньоісторичного значення, вже збільшується ще й тим фактом, що наймогутніший нарід вільного світу, американський нарід, відкрив таке явище, як большевизм і комунізм, зовсім недавно, лише 2—3 роки тому і сьогодні переживає радикального протибольшевицького освідомлення. Щойно кількома останніми роками краща частина інтелектуальної еліти окциденту (це та, яка не заражена етичним декаденством, і тому не далася завести себе на манівці совєтській пропаґанді) усвідомила собі смертельну загрозу з боку большевизму для підставових цінностей окцидентальної цивілізації.

Сьогодні на Заході тисячі висококваліфікованих учених і наукових робітників займаються вивченням того, що таке комунізм і совєтська дійсність та загроза з цього боку. Це зацікавлення походить не тільки з притаманної західній ментальності стихії наукового досвіду пізнання правди, а й з політичної необхідности. Большевизм — не для вільного світу ворог число 1. Його треба ґрунтовно вивчати, щоб дати собі з ним раду. Такій роботі дають щедру допомогу передусім урядові чинники США і Великобрітанії. Але тоді як у США до цієї роботи притягають у великій кількості східньоевропейських еміґрантів різних народів, в Англії вона обслуговується майже виключно силами самих брітанців. Методи праці в обох країнах також відмінні. В Брітанії найважливіші ділянки совєтознавства зосереджені в закритих кабінетах, у США — в прилюдних наукових інститутах і в університетах.

У США останнього часу спостерігаємо неначе повінь наукової літератури з совєтознавства. Всі славістичні інститути й видавництва майже повністю переключились на совєтську тематику. Серед тієї повіні є речі — з наукового

погляду — різної вартости, але є й монументальні твори, які свідчать про неперевісчний науковий формат їхніх авторів. Ці останні визначатимуть рівень і напрям у дальшому розвиткові совєтознавства.

Від того, яким шляхом піде розвиток англомовного совєтознавства, залежить великою мірою і доля нашої справи. Політичні чинники ухвалюють великі рішення на основі опінії своїх експертів, а ці знов формують свої погляди й оцінки на основі матеріялів і дослідів наукових кабінетів та авторитетних учених. Закорінені донедавна на Заході фальшиві погляди тенденційної російської історіографії про Східню Европу завдали українській справі страшної шкоди в часи наших Визвольних Змагань; про це б можна написати грубу книгу. Але вистарчить нагадати, як фатально заважив на долі нашої справи на мирній конференції в рр. 1919—23 той факт, що наукові експерти брітанського й американського урядів у Версалі не знали правди про історію Східньої Европи. Тоді ще вину за такий стан несли т. зв. об'єктивні обставини; сьогодні, — коли поважна частина української науки опинилась на Заході, — було б непрощеним гріхом допустити до повторення того, що діялось на Версальській конференції в нашій справі.

Нова історія дає достатньо доказів, як через науку можна впливати на великі політичні рішення. Нагадаємо тільки два приклади: Масарик і Бенеш під час першої світової війни через науку знайшли доступ до тих кіл, що вирішували долю народів Східньої і Середньої Европи. Після другої світової війни опанований комуністами «Інститут Тихого океану» вирішальною мірою інспірував таку політику американського уряду на Далекому Сході, яка в результаті дала в Китаї перемогу комуністам. Коли закулісні махінації американських комуністів в ІТО вилізли на денне світло, було вже запізно, бо Мао Тсе Тунґ міцно сидів у сідлі.

Отже смертельно важливе питання — не тільки те, яку зброю з совєтознавства наша наука внесе до арсеналу української визвольної політики і як збагатить проблематику майбутнього державного будівництва, — ще, може, більшою мірою важливе те, чи і скільки власного вкладу дасть українська наука до совєтознавства англоамериканського; це ті країни, які вже сьогодні провадять протибольшевицьку політику, а, можливо, завтра матимуть вирішальний голос у справах Східньої Европи. А цей вклад вона мусить дати, бо є ділянки й проблеми в совєтознавстві, до яких англосаксонський учений має замало зацікавлення або взагалі

не має до них зрозуміння (сюди належить, напр., цілий комплекс національних проблем на Сході Европи). З огляду на езотерність англійської науки, а також і з інших причин зв'язок українців з колами британських совєтознавців — сьогодні річ нереальна. Зате зовсім можлива співпраця в цій ділянці між українською наукою й американською. Українські наукові сили в США мають у цьому напрямі багато можливостей, але для наших учених в Европі є тільки одна — Інститут у Мюнхені.

«Ми можемо без цього обійтись, тобто мусимо обійтись», бо він такий, — кажуть супротивники співпраці з Інститутом. Чи справді можемо?

Відповідь прийде сама собою, коли усвідомимо собі наш досьогоднішній дорібок з совєтознавства. Мовиться про наукове совєтознавство, а не про ту повінь протибольшевицької лірики й жовчі (зрештою, аж надто зрозумілої та неминучої!), якою заповнені сторінки еміґрантської преси. Цей дорібок гірше, ніж скромний. Підсумок стане ще більш песимістичний, коли цей дорібок зміряти міркою потреб визвольної політики і мірою того горя, яке український нарід пережив під большевизмом.

Україна — перша жертва большевицького наїзду. Здобуття України московськими большевиками дало їм

базу для всіх пізніших завоювань. Україна стала для Кремлю дослідним полем, на якому випробовувано всі методи поневолення й аґресії. Велетенські багатства української землі дали матеріяльну основу для совєтської потуги. Україна зазнала таких жахливих утрат від большевицького панування, зокрема людських утрат, що це могутнім голосом волає про помсту до неба. Резистанс українського народу проти большевизму — велична епопея геройства, патріотизму, завзяття й вітальности — не має процеденту в усій історії.

Все це і багато більше ще чого ми знаємо; невичерпна криниця теж і матеріялу для наукового совєтознавства. А чи не на те ми пішли на еміґрацію, щоб це все сказати світові? Сказати не тільки на мітинґах, які проминають без відгомону, як голос у пустелі й аґітаційних памфлетах, яких ніхто серйозно не трактує, сказати не тільки в лірично-жовчних статтях у газеті, якими можна розвести душу, але не можна добитись політичних здобутків для визвольної справи. А сказати так, щоб наше слово щось важило, щоб мало переконливу силу не тільки серед своїх, а й серед чужинців та діяло на століття: це значить — сказати в науково-джерельних творах, які мали б шанси здобути міжнародне визнання і стати

авторитетом для кожної людини, яка шукає об'єктивної правди.

На еміґрації велика частина духової еліти поневоленого народу. Оце кінчається перше десятиріччя нашого перебування у вільному світі. Які наукові твори дала українська інтелектуальна еліта з ділянки совєтознавства? Ми їх усі знаємо і цінимо героїчні зусилля їхніх авторів, що за таких умов могли це дати. Але все таки доробок приголомшливо бідний. Це сумне ствердження в ніякому сенсі не означає докору в бік українських учених.

Учений, щоб міг науково працювати, мусить мати відповідні умови. Наука вимагає повної людини. Учений може бути творчий тільки тоді, коли має принаймні скромне забезпечення своїх матеріяльних потреб і тому може всю свою силу серця і розому віддати науковим дослідам. Серед нашої громадськости не раз чути нарікання на перевагу «причинків» в українській науковій літературі. Синтезу певної науковій проблеми можна дати, коли людина в висліді довгорічної праці суверенно опанувала дану ділянку. Яскравий приклад — Грушевський і Франко. Грушевський дав величню синтезу української історії (і історії літератури), бо катедра у Львівському університеті забезпечила йому — з матеріяльного боку — 20 років наукової праці. Франко — не менший науковий талант — міг був дати щось подібне, але справді дав тільки низку «причинків», бо все життя мусів боротися з матеріяльними злиднями.

Українському народові не бракує наукових талантів (скільки справді великих учених дала Україна, наприклад, російській культурі!). На еміґрації є також багато справжніх учених, є й, напевно, чимало таких, які мали б дати цінні наукові речі, якби мали сприятливі умови праці. А скільки наукових талантів запропащується серед молоді на еміґрації! Всім їм бракує корисних умов для творчої наукової роботи. Людина, яка горить патосом наукового дослідника, — але виснажувана заробітковою працею, — в найліпшому випадку може дати хібащо якийсь науковий «причинок». З цього погляду наука це розкіш, люксус, але такий люксус, без якого ніякий нарід не може обійтись.

Українська наука на еміґрації має вже 35 років історії. Ця історія — найкраще підтвердження вищесказаного. Поважний вклад до української науки дали тільки ті наукові осередки, які мали значнішу матеріяльну допомогу. Це Український Науковий Інститут у Варшаві й Берліні та українські високі школи в ЧСР, доки діставали чеську державну допомогу.

Але якщо мовиться про українське совєтознавство, самого матеріяльного забезпечення вченого ще не вистачає. Бо совєтознавство — одна з найважчих ділянок наукового досліду. Тут доводиться задовольнитись самим ствердженням факту, бо давати докази цього — не входить у завдання нашої статті. Щоб науково досліджувати будь-яку ділянку совєтської дійсности, потрібно не тільки повної людини, а й відповідного наукового апарату: добре влаштованої бібліотеки й джерел; одне й друге мусить постійно поповнюватись, а для цього потрібно багато грошей і систематично організованих заходів. Індивідуальна ініціятива вченого чи доривочні зусилля здобувати джерела тут мало допоможуть. Тут потрібно добре розбудованої організації, яка диспонує значними фондами. Хто цього не бере до уваги, змушує сумніватись, чи він здає собі справу з труднощів наукового дослідження совєтських тем і чи знає хоч приблизно, на який рівень піднялось совєтознавство американське або англійське. А українська наука теж мусить піднятись на такий самий рівень, якщо з нашим совєтознавством має хтось поважно рахуватись і якщо воно має виконати своє завдання.

Українська еміґрація на жаль, не

може забезпечити необхідних умов для такої науки. Цього не треба доводити, бо дійсність — найкращий доказ цього. Роками існують у трьох наших наукових установах секції для совєтознавства, але — не зважаючи на найкращі наміри ініціяторів — вони зовсім не активні. А що реального чи тривкого залишилося з т. зв. Інституту мартирології — теж відомо. В рр. 1946—48 НТШ зібрало в таборах ДП неоціненої вартости матеріяли до різних питань совєтської дійсности в Україні. Але це сирий матеріял, для його опрацювання й наукового використання потрібно цілої комісії, яка мала б попрацювати над ним кілька років, та в товаристві на це нема фондів.

Чи за таких обставин постання «Асоціяції незалежних дослідників» рятує справу нашого совєтознавства? Припустимо, що Асоціяцію створено виключно з турбот чисто наукових і що міркування злободенної еміґрантської політики не мали до цього ніякого стосунку. Але вже самий старт Асоціяції, специфічний розголос у пресі, який відразу відсунув у тінь проблеми совєтознавства і перейшов на критику української співпраці з Американським Комітетом — усе це породжує багато сумнівів, чи асоціяція втримається в полі наукової установи чи стане ширмою партійно-політичних переправ.

В усякому разі Асоціяція не може дати українському вченому нічого з того, що необхідне для наукового совєтознавства. Не може дати вченим стипендії, ані бібліотеки, ані забезпечити постачання джерельного матеріялу. А без цього — навіть при найкращому бажанні — нема змоги досліджувати совєтську дійсність. Перший виступ Асоціяції тільки підтвердив початкові побоювання. Учасники конференції об'єктивно стверджували, що серед доповідей переважали публіцистичні. В цьому нема нічиєї вини; раз Асоціяція не в силі дати українському дослідникові варстату наукової праці, такий характер її конференції — неминучий. Деякі виступи на конференції проти Інституту і проти українських учених з Інституту робили кепську прислугу самій Асоціяції і підкреслювали ненауковий характер конференції. Наукові доповіді дали два професори — співробітники Інституту, які мали змогу вже довший час займатись дослідженням совєтських тем, ще один доказ того, що совєтознавство вимагає повної людини.

Зовсім не бажаючи вразити когонебудь, ми змушені зробити висновок, що Асоціяція не має даних рушити вперед справи українського совєтознавства. Очевидно, пропаґанда в пресі, заклики, комунікати або протекція деяких

кіл української еміґрації, які схочуть використовувати Асоціяцію як таран проти своїх політичних супротивників, — все це зможе втримувати Асоціяцію в атмосфері актуальности й охороняти її омофором «всеукраїнської цінности».

Це відживлюватиме серед українського громадянства ілюзію, що одна з найважливіших проблем нашої науки — проблема українського наукового совєтознавства — вже полагоджена, тоді як її в рамках Асоціяції, на жаль, розв'язати не можна (я був би дуже радий, якби це було можливе). А справа українського совєтознавства має настільки велике значення для нашого визволення, що її не вільно закривати ілюзіями.

Супроти такої дійсности це був би просто національний гріх не скористати з тієї нагоди, яку дає американський Інститут.

Таку дійсність напевно брали до уваги не тільки наші політичні чинники і представники всіх українських наукових установ, коли рік тому одностайно вирішили рекомендувати українським ученим співпрацювати з Інститутом, — як тільки були заґарантовані певні умови; це були передумови, необхідні для того, щоб Інститутові надати справді міжнародного характеру і забезпечити за всіма національними групами рівне право в керів-

ництві установою. Наша громадська думка правильно зрозуміла таке рішення, даючи йому своє схвалення.

Але відтоді в деяких органах нашої преси провадиться завзята кампанія проти УНРади, яка в особі свого ВО взяла політичну відповідальність за таке рішення, і проти тих українських учених, що пішли на співпрацю з Інститутом. Цією полемікою викривлено всю проблему українсько-американської співпраці, а справи совєтознавства відсунено в тінь. За останній рік ми чули купу найрізніших закидів, найголовніші з них: перевага росіян і російських концепцій, наявність американських русофілів, непередрішення. Політичною сторінкою української співпраці з Інститутом займемось пізніше. Сьогодні тільки одне завваження: всі арґументи, що їх висували супротивники співпраці, промовляють за співпрацю.

Такої науки, як совєтознавство, не можна відмежовувати від політики. Але горе науці, коли її хочуть вирішувати публіцисти при повному нехтуванні тих вимог, без яких нема науки. Ми розуміли б критиків, якби вони говорили українським ученим: не йдіть до Інституту, бо він з наших національних позицій шкідливий; але ми не можемо допустити, щоб ви марнували свої сили; ви мусите працювати над дослідженням совєтської дійсности в

Україні. Тому ми даємо вам стипендії, ми влаштовуємо для вас бібліотеку, постачатимемо всякі матеріяли, видаватимемо ваші твори, а ви тільки працюйте, бо це була б національна втрата — не використати ваших кваліфікацій. Таке ставлення справи викликало б респект навіть у супротивників. Тим часом — у ситуації, де український учений має тільки дві можливості: або йти співпрацювати з Інститутом (і за кілька років дати щось українській науці), або серед еміґрантських злиднів поховати себе як ученого — в такій ситуації витворювати гучномовною пропаґандною атмосферу, в якій хто йде до Інституту, малощо не зрадник, це постава не громадська; вона не може викликати ні поваги, ні зрозуміння.

Ми підемо далі. Припустимо, що супротивники співпраці з Інститутом справді забезпечили якомусь десяткові вчених серйозні можливості для вивчення підсовєтської дійсности (це був би великий національний успіх). Проте навіть тоді українська визвольна політика не сміла б знехтувати тими можливостями, які дає Інститут. Він перебуває щойно на старті, але значення його велике, — і було б, просто кажучи, політичною глупотою бойкотувати міжнародню установу, яка має такий безпосередній стосунок до українських справ.

Українське громадянство схвалило

акцію співпраці з Інститутом і має довір'я до тих учених, які туди пішли, — що вони там гідно оборонятимуть українські інтереси. Їхні успіхи, а тим самим успіхи української справи на терені Інституту залежить не тільки від їхнього авторитету, який вони там здобудуть своїм науковим стажем і працею, а такою ж мірою і від моральної підтримки громадянства. Укранська праця на кожному міжнародньому форумі не вистелена квітами; те саме стосується й Інституту. Всяка критика мусить брати це до уваги, а щоб вона була корисна, мусить бути справедливою і доброзичливою.

ЗАВВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Стор.	рядок		надруковано	має бути
5	4	знизу	конспірується, щоб	конспірується, радше щоб
5	13	"	Розлад	Розлам
6	2	"	УНР	УНР)
11	4	"	в побудові	в побудові УНРади
12	14	"	складника парляменту	складника — парляменту
2[illegible]	[illegible]	згори	надальше	найдальше
2[illegible]	3	знизу	дістаємо	дістаєте
3	[illegible]	"	пояснення	прояснення
[illegible]	[illegible]	"	свободну	соборну
		згори	теперішній старт	теперішній стан як старт
[illegible]	[illegible]	"	необхідний	непрохідний
[illegible]	3	"	втручатися	втручалися
[illegible]	11	знизу	АКВБ з партнерами	АКВБ спільно з партнерами
	10	згори	узгідненювання	узгіднювання
	10	знизу	усунення	уступлення
49	10	"	українського	Українського
50	11	"	вже	вона
51	13	згори	досвіду пізнання	досліду і пізнання
54	3	знизу	жартва	жертва
54	15	"	доробок	дорібок
55	17	згори	теж	тем
56	11	згори	доробок	дорібок
56	9	знизу	науковій	наукової
57	11	згори	мали	могли
58	6	знизу	піднитись	піднятись
61	3	"	надали	надати

Друк: Видавництво «Українські вісті»